

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Κ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η ΠΟΙΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Κ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ

Η ΠΟΙΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Γιά τήν ολοκλήρωση του έορτασμού για τό «Έτος 'Αριστοτέλη» δέν θά πρέπει νά παραληφθεῖ καί ὁ τελευταῖος, ἴσως, κλάδος στόν ὁποῖο ἄσκησαν επίδραση οἱ ἐργασίες του μεγάλου αὐτοῦ πρωτοπόρου. Ὁ τομέας τῆς ἐπιβολῆς τῶν ποινικῶν κυρώσεων.

Ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας ἔχει διανύσει ὡς τώρα τρία στάδια, σ' αὐτόν τόν τομέα: τῆς ἀτομικῆς ἐκδίκησεως, τῆς ἰδιωτικῆς δικαιοσύνης καί τῆς δημόσιας δικαιοσύνης.

Τό πρῶτο, χαρακτηρίζει ἡ ἄμετρη, ἡ ἐνστικτώδης, ἐκδίκηση του προσβληθέντος ἀτόμου κατά του δράστη, στό ὁποῖο συμπαρίσταται καί ἡ φυλή του μέ τόν ἀρχηγό της.

Στό δεύτερο στάδιο ἀπομακρύνεται ἡ αὐθαιρεσία καί ἡ θάναυση ἄσκηση τῆς δυνάμεως, μπαίνουν πιά ὅρια, κανόνες, στήν τιμώρηση καί σχηματίζεται μιά ὑποτυπώδης δικαστική ὀργάνωση, χωρίς ὅμως νά παύσει ἡ «δικαιοσύνη» τούτη νά ἔχει ἰδιωτικό χαρακτήρα, μέ παρακινητή γιά τήν ἐφαρμογή της καί, πολλές φορές, ἐκτελεστή, τόν παθόντα ἢ τούς οἰκείους του. Ἐδῶ ἐμφανίζεται καί τό γνωστό *jus talionis* ἢ δικαίωμα ταυτοπαθείας (Λευιτικό 24,1, Κοράνιο XI, 173 κ.ἄ.).

Τό τελευταῖο αὐτό δίκαιο ὀδήγησε, παρά τήν ἀφετηρία πού χρησιμοποίησε, δηλ. τῆς ἀναστολῆς τῶν ὑπερβολῶν του προηγούμενου σταδίου, σέ ὑπέρμετρες ἐφαρμογές, ὥστε δικαιολογημένα ὁ Πλούταρχος γράφει «Μία γάρ ὀλίγου δεῖν ἅπασιν ὄριστο τοῖς ἀμαρτάνουσι ζημία, θάνατος ὥστε καί τοῖς λάχανα κλέψαντας ἢ ὀπώραν ὁμοίως κολάζεσθαι τοῖς ἱεροσύλοις καί τοῖς δολοφόνους» (Βίος Σόλωνος 13'). Παντοῦ ἐπικρατεῖ ἡ ἀρχή τῆς τιμωρήσεως τῆς πράξεως (*Tatprinzip*), ἐνῶ ἡ προσωπικότητα του δράστη, ὅποι-ασδήποτε ἐγκληματικῆς πράξεως, ἀγνοεῖται συστηματικά. Αὐτό δέ ἐπεκτείνεται ἀρχικά καί στό τρίτο στάδιο, τῆς δημόσιας δικαιοσύνης.

Ξεφεύγει ἀπό τά πλαίσια τῆς ὁμιλίας αὐτῆς ἡ περιγραφή τῶν παράλογων, τῶν ἀποκρουστικῶν, ἀνήθικων (πολλές φορές) ἢ καί διάστροφων

ἀκόμα ποιῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μέ τούς παράλληλους τρόπους βασανισμού τῶν ἐνόχων ἢ καί τῶν ἀπλῶς ὑπόπτων, πράγματα πού τόσο ἐπηρεάζοντουσαν μεταξύ τους. Σ' αὐτήν τήν ἐποχή θά ἀποτελοῦσε παραδοξολογία, ἐάν κανένας τολμοῦσε νά μιλήσει γιά «σωφρονισμό» τῶν καταδικασμένων, ὅπως ἀναπτύξαμε καί σέ πρόσφατο σύγγραμά μας¹.

Ὁ Ἀριστοτέλης, λοιπόν, ἔζησε ἀκριβῶς στήν περίοδο τοῦ ἀτέλειωτου ἀνθρωποκυνηγητοῦ κατά τήν μεσουράνηση τῆς ἀρχῆς αὐτῆς τῆς ταυτοπαθείας, μέ κλασσικά παραδείγματα, τόν Σωκράτη, τόν Ἀναξαγόρα καί τόν ἴδιο τόν Ἀριστοτέλη ἀπό τόν ἱεροφάντη Εὐρυμέδοντα, ἀργότερα.

Μ' ὅλα τοῦτα, ξεκινώντας ἀπό τήν Σωκρατική – καί κυρίως πλατωνική – φιλοσοφία ἐξέφρασε τήν γνώμη ὅτι πρέπει νά γίνονται διακρίσεις στήν προσωπικότητα τῶν ἐγκληματησάντων ἀνθρώπων, ἡ δέ ἐπιβαλλόμενη ποινή δέν πρέπει νά εἶναι μιά ἀπλή μαθηματική, ἄς ποῦμε, ἀνταπόδοση τοῦ τελεσθέντος, ἀλλά νά ἔχει τά στοιχεῖα, τόσο τῆς «κολάσεως» δηλαδή τῆς βελτιώσεως, τοῦ σωφρονισμού, τοῦ δράστη, ὅσο καί τῆς τιμωρίας (τοῦ κακοῦ) γιά τήν ἱκανοποίηση τοῦ παθόντος («Διαφέρει δέ τιμωρία καί κόλασις· ἡ μὲν κόλασις τοῦ πάσχοντος ἕνεκά ἐστιν, ἡ δέ τιμωρία τοῦ ποιούντος, ἵνα ἀποπληρωθῇ ἐπί τῷ ἀδικήματι, ὅπερ ὑπέστη», Ρητορ. Α' 10). Στήν κακία μόνο ἀνήκουν οἱ ὑπερβολές, ὅπως καί οἱ (σκόπιμες) παραλείψεις (Ἡθ. Νικομάχεια).

Μπαίνοντας ἔτσι στήν προσωπικότητα τοῦ δράστη γιά τήν ἐφαρμογή τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, προχωρᾷ ὁ Ἀριστοτέλης καί στήν διάκριση τῆς πράξεως πού ἐτελέσθη σέ ἐκούσια καί ἀκούσια («τό ἀκούσιον καί ἐκούσιον ἴσως διορίσαι τοῖς περί ἀρετῆς ἐπισκοποῦσι, χρήσιμον δέ καί τοῖς νομοθετοῦσι, πρὸς τε τάς τιμάς καί τάς κολάσεις» Ἡθ. Νικομάχεια, Γ' 1).

Ἡ ἀντανάκλαση τῆς τελευταίας αὐτῆς ἀπόψεως εἶναι καταφανής στό Ρωμαϊκό δίκαιο τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, στήν ἐπεξεργασία τῶν ἐννοιῶν τοῦ δόλου καί τῆς ἀμέλειας, ὅπως καί ὅτι διάκριση τῶν περιπτώσεων ἀπαλλαγῆς ἀπό κάθε εὐθύνη. Ἔτσι, ὁ Μαρκιανός ξεχωρίζει καθαρά ὅτι ἐγκληματεῖ ἓνας ἢ ἀπό πρόθεση ἢ ἀπό πάθος ἢ ἀπό τυχαῖο περιστατικό («*Delinquitur autem aut propositu aut impetu aut casu*» Dig 48, 19, 11 παρ. 1).

Ἡ ἀπήχηση τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Ἀριστοτέλη γιά τόν σκοπό τῆς τιμωρήσεως, φάνηκε καί αὐτή, κατά τήν κλασσική ρωμαϊκή περίοδο, σέ πολλές σκέψεις καί ἀπόψεις τῶν μεγάλων νομοδιδασκάλων. Ἔτσι, ὁ Παῦλος τονίζει ὅτι ἡ ποινή θεσπίζεται γιά τή βελτίωση τῶν ἀνθρώπων (*Quod poena constituerit in emendationem hominum*, Dig. 48, 11, 20).

Μπορεῖ νά καταπνίγηκε ἡ φωνή τοῦ Ἀριστοτέλη μέ τήν παρακμή τοῦ

1. Σ. Ἀναγνωστάκη: *Σωφρονιστικό Δίκαιο*, Γενικό Μέρος, 1978, σελ. 15.

Ρωμαϊκού κράτους και τόν ακολουθήσαντα Μεσαίωνα στη Δύση, όπου έφθαναν στο σημείο να τιμωρούν -ισοπεδωτικά- άκόμα και παράφρονες, θεωρώντας παράπτωμα και αυτή την ψυχασθένεια ή να διεξάγουν κανονικές δίκες κατά ζώων και άψύχων (τούβλων, κεραμιδιών κ.ά.)² που είχαν προκαλέσει τόν θάνατο ή την βαριά σωματική βλάβη σε άνθρώπους.

Μπορεί άκόμα, να μή βρῆκαν ανταπόκριση οι ιδέες του στο Βυζάντιο, που λόγω του δεσποτισμού του δέν γνώρισε άλλες ποινές από τις κεφαλικές και τις σωματικές (για να μή μιλήσουμε περί της «έγκαθειρξεως» των καταδίκων).

Όμως, τό πνεύμα του Άριστοτέλη δέν έσβυσε (όπως φάνηκε και από την επίδρασή του και σ' αυτή την άραβοκρατία μέ τους περιπατητικούς φιλόσοφους Al Kidi, Al Safaa κ.ά.).

Έτσι, μέ την έναρξη του έξανθρωπισμού των ποινών, ουσιαστικά από την εποχή του Beccaria (1764), των Γάλλων Έγκυκλοπαιδιστών και του Howard (1777), άρχισαν πάλι να άφυπνίζονται οι αντίληψεις του Άριστοτέλη για τό συνδυασμό της βελτιώσεως και της τιμωρίας των καταδικαζομένων. Μέ την εμφάνιση μάλιστα σάν αυτοτελοῦς πιά ποινής, της στερητικής της έλευθερίας (κυρίως από τό 1555) ή προσαρμογή φάνηκε πιο ευνοϊκή και έπιτεύξιμη. Παρά δέ την πρόσκαιρη όπισθοδρόμηση των καινούργιων αυτών αντίληψεων, λόγω της έπισκιάσεως τους, κατά τόν 19ο αιώνα, από τις κλασσικές, λεγόμενες, ποινικές αντίληψεις (μέ βάση τόν Kant), ύστερα από την πρόοδο των θετικών έπιστημών, κατά τά τέλη του ίδιου αιώνα, που μαζί μέ τά άλλα θεμελίωσε και την άποκληθεΐσα Θετική Σχολή του Ποινικού δικαίου, ή κατεύθυνση για την εξέταση της προσωπικότητας του έγκληματήσαντος άτομου, έτέθη στην πρώτη γραμμή των Ποινικών έπιστημών.

Κέντρο του ένδιαφέροντος του ποινικολόγου παύει πιά να άποτελεί ή λεγόμενη ήθική ευθύνη του δράστη, που στηρίζεται στην παραδοχή της άμφίβολης έλευθερίας της βουλήσεως, γιατί έχει ήδη αντικατασταθεί μέ την εξέταση όλόκληρης της προσωπικότητάς του (ψυχολογικά, βιολογικά, σωματολογικά, κοινωνικά), για να καταστεί δυνατό να έξακριβθοῦν τά βαθύτερα αίτια της έγκληματικής του πράξεως και να του έπιβληθεί ή ανάλογη (έξατομικευμένη) ποινική κύρωση (ποινή ή «μέτρο άσφαλείας»), ώστε να ακολουθήσει ή ανθρωπιστική, σωφρονιστική μεταχείρισή του, αντί της «εὔπρεπουσ δεσμεύσεως» στην όποία είχαν καταλήξει οι τελευ-

2. Βλ. Ι.Π. Λαδά: *Δίκαι και ποινάι των ζώων κατά τόν μεσαιώνα*, (Μακεδονικόν Έμερολόγιον) σελ. 37-40.

ταῖοι ἀπό τούς κλασσικούς ποινικολόγους (σάν τόν δικό μας τόν ἀείμνηστο Τζωρτζόπουλο).

Ἐπίσης ἀπό δὴ καί μπρός γίνεται παραδεκτό σέ ὅλες τίς πολιτισμένες χῶρες τῶν δημοκρατικῶν τουλάχιστον καθεστώτων, ὅτι ἡ τιμώρηση τοῦ ἐγκληματήσαντος σάν ἀφηρημένης ὄντοτητας, ἀποτελεῖ λείψανο ἀναχρονισμοῦ. Ἐάν πραγματικά ἐπιθυμοῦμε νά περιστείλουμε τήν ἐγκληματικότητα πού ἔχει φουντώσει στήν ἐποχή μας -μέ αἰσθητές ἀνοδικές τάσεις- τό κάθε ἄτομο πού παρεκτρέπεται πρέπει νά ἐξετάζεται πολύπλευρα, θά ἐφαρμόζεται δηλαδή καί ἐδῶ ἡ «κλινική» ἐξέταση, γιά νά συνδυαστεῖ τελικά ἡ «κόλαση» μέ τήν «τιμωρία».